

ขบวนการชุมชนกับการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรในภาคใต้ ภายใต้ชุดโครงการการสร้าง
ความมั่นคงด้านอาหาร และการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรอย่างสมดุลยั่งยืน

The Formation of Community Organizations in Managing Agricultural Areas in the South
of Thailand, part of the Food Security and Balanced Sustainable Agricultural
Area Management Project

อุดมศักดิ์ เดโชชัย* และสุรินทร์ ทองทศ

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช

Udomsak Dechochai* and Surin Thongthod

Faculty of Humanities and Social Sciences, Nakhon Si Thammarat Rajabhat University

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง ขบวนการชุมชนกับการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรในภาคใต้ ภายใต้ชุดโครงการ
การสร้างความมั่นคงด้านอาหาร และการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรอย่างสมดุลยั่งยืน นั้น คณะผู้วิจัยได้เลือก
กรณีศึกษา ภาพรวมของขบวนการชุมชนกับการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรของจังหวัดพัทลุงโดยยกตัวอย่าง
การจัดการพื้นที่ทางการเกษตรโดยขบวนการชุมชน ตำบลควนมะพร้าว อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุงมี
วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึง บริบทของขบวนการชุมชนรูปแบบการบริหารจัดการพื้นที่ทางการเกษตรของขบวน
องค์กรชุมชนในจังหวัดพัทลุงเพื่อเป็นต้นแบบการบริหารจัดการพื้นที่ทางการเกษตร ที่สมดุล ยั่งยืนให้กับชุมชน
อื่นโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ

ผลจากการศึกษาพบว่า

1. รูปแบบการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรของขบวนการชุมชนจังหวัดพัทลุงเมื่อพิจารณาพบว่า
มีรูปแบบ การจัดการพื้นที่ทางการเกษตรของขบวนการชุมชนจังหวัดพัทลุงในลักษณะการแบ่งโซนพื้นที่ มี 3
ลักษณะ หรือ 3 โซนด้วยกันคือ 1) โซนภูเขาพื้นที่ราบสูงหรือเรียกว่า “โซนป่า” 2) โซนนา 3) โซนทะเล

2. รูปแบบการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรของขบวนการชุมชนตำบลควนมะพร้าว มีการใช้ขบวน
องค์กรชุมชนเป็นเครื่องมือสำคัญในการขับเคลื่อนงานทางการเกษตรของพื้นที่ตำบล ซึ่งจะพบเห็นเกษตรกรใช้
พื้นที่ทางการเกษตร คือ 1) รูปแบบการปลูกพืชผสมผสาน 2) รูปแบบการปลูกพืชทางการเกษตร ควบคู่กับการ
เลี้ยงปศุสัตว์ และสำหรับการประมงนั้นพบว่าจะเป็นการทำกันเ็นบ่อเพาะเลี้ยงและตามแหล่งน้ำ

นอกจากนั้นยังพบอีกว่า อย่างน้อยมีปัจจัย 2 ประการที่นำไปสู่การเรียนรู้เพื่อการปรับตัวของขบวน
องค์กรชุมชนคือ 1) ปัจจัยภายในของขบวนการชุมชน ซึ่งปัจจัยที่สามารถควบคุมได้ เช่น ด้านศักยภาพ ชีต
ความสามารถของผู้นำ ด้านศักยภาพในการบริหารจัดการทุนชุมชนทั้งมิติกิจกรรมและเชิงพื้นที่ ด้านการ
ประสานงาน การต่อรองกับหน่วยงานภายนอก เป็นต้น 2) ปัจจัยภายนอกที่มากกระทบต่อขบวนการชุมชนซึ่ง
ปัจจัยดังกล่าวที่ว่านี้ อยู่เหนือการควบคุมหรือยากต่อการควบคุมของขบวนการชุมชน เช่น ภาวะเศรษฐกิจ
โลก กระบวนการโลกาภิวัตน์ นโยบายรัฐและหน่วยงาน เป็นต้น

สรุปได้ว่าขบวนการองค์กรชุมชนทั้ง 2 พื้นที่ดังกล่าว มีบทบาทสำคัญในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ทางการเกษตร ดำเนินกิจกรรมภาคการเกษตรและใช้กลุ่มองค์กรชุมชนเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนกิจกรรมอย่างหลากหลาย เชื่อมโยงเกื้อกูลกันเต็มพื้นที่ทั้งในกระบวนการผลิต การแปรรูปผลผลิตและการจำหน่าย กล่าวได้ว่าแนวโน้มขบวนการองค์กรชุมชนกำลังก้าวไปสู่การเป็น “ผู้ประกอบการชุมชน” เต็มพื้นที่ โดยการนำเอาทุนชุมชน ทุนภาคเกษตรของตนเองมาสร้างเป็นมูลค่าเพิ่มในลักษณะของวิสาหกิจชุมชน

คำสำคัญ : ขบวนการองค์กรชุมชน, การจัดการพื้นที่ทางการเกษตร

Abstract

This study of formation of community organizations in managing agricultural areas in the South of Thailand is part of a larger project namely ‘Food Security and Balanced Sustainable Agricultural Area Management’. The researchers have selected Khuanmaphrao sub-district, Muang district in Phatthalung province as a case study of the formation of community organizations in managing agricultural areas. The objectives are to study research context, patterns of agricultural area management run by community organizations in Phatthalung province and to find a prototype of balanced sustainable agricultural area management for other communities. Qualitative research is used as a paradigm of this study.

The study revealed that:

1. Patterns of agricultural area management run by the formation of community organizations in Phatthalung appeared to be divided into three zones due to its geographical areas: 1) mountain zone or forest zone, 2) paddy zone, and 3) sea zone.

2. Patterns of agricultural area management run by the formation of community organizations in Khuanmaphrao sub-district indicated that the farmers used ‘the formation of community organizations’ as a key tool to utilize their agricultural areas in two main patterns; 1) pattern of mixed-crop farming, and 2) pattern of mixed crop-livestock farming. In term of freshwater fisheries, the patterns of stock ponds and fresh water habitats were utilized.

Furthermore, the findings also indicated that there were at least two factors leading to adaptation of the formation of community organizations, those were:

1) Controllable internal factors of the formation of community organizations such as potential and capacity of community leaders, community capital management in terms of activities and areas, and coordination and negotiation with outside agencies and so on.

2) Uncontrollable external factors of the formation of community organizations such as world economic situations, globalization, state and organization policies and so on.

It is concluded that the formation of community organizations in Phatthalung province has played an important role in agricultural area management; applying agricultural activities, and using the formation of community organizations as a tool in driving a wide range of activities, linking and supporting each other in every agricultural zone in the forms of production, product processing, and product distribution. There is a clear trend showing that the formation of community organizations has been transforming into 'community entrepreneurs' by using community capital and agricultural capital to create value added in the form of 'community enterprise'.

Keyword: The formation of community organizations, agricultural area management

บทนำ

ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของการตั้งถิ่นฐาน ชุมชนเกษตรของภาคใต้อาจจะแบ่งลักษณะของชุมชนออกได้ 3 แบบคือ 1) ชุมชนหรือหมู่บ้านทำนา 2) ชุมชนหรือหมู่บ้านประมง และ 3) ชุมชนหรือหมู่บ้านทำสวน ทั้งนี้เป็นไปตามลักษณะของสภาพภูมิประเทศ ชุมชนเหล่านี้มีวิวัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานอาจแยกกันหรือมีความเชื่อมโยงกันโดยลักษณะของเครือญาติ การอพยพ การสู้รบในอดีต หรือการสัมพันธ์ค้าขายกัน มีค่าในวัฒนธรรมภาคใต้ที่แสดงให้เห็นได้อย่างดีถึงความสัมพันธ์ของชุมชนเหล่านั้นเช่นคำว่าเกลอเล เกลอเขา เป็นต้น (Sopanodorn, P. Kamnanrat, A. WannaChit,W. 2002 : 1)

ภาคใต้มีประชากร 7.89 ล้านคน จำนวน 781,373 ครัวเรือน ประกอบด้วย 14 จังหวัด 151 อำเภอ 1,073 ตำบล 7,962 หมู่บ้าน พื้นที่ทั้งหมด 44.19 ล้านไร่ ใช้ทำการเกษตร 19.79 ล้านไร่ หรือร้อยละ 44.78 ของพื้นที่ทั้งหมด ภาคใต้มีพื้นที่ปลูกข้าวประมาณ 3.161 ล้านไร่ ส่วนใหญ่เป็นการปลูก ข้าวจำนวนปี ถึงร้อยละ 87.7 ในขณะที่มีการทำนาปรังเป็นพื้นที่เพียงร้อยละ 11.1 ในแต่ละปีข้าวที่ปลูกมักได้รับผลกระทบจากสภาพฟ้าอากาศ และการระบาดของศัตรูพืชเข้าทำลาย จึงทำให้พื้นที่การเก็บเกี่ยวข้าวจริงเหลือเพียงประมาณร้อยละ 85.6 ของพื้นที่ปลูก เพื่อความเข้าใจภาพรวมการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรภาคใต้ของประเทศไทย

แหล่งผลิตใหญ่ของข้าวในภาคใต้อยู่บริเวณลุ่มน้ำปากพนัง ลุ่มทะเลสาบสงขลา ลุ่มน้ำตาปี อันได้แก่พื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช พัทลุง และสงขลา และสุราษฎร์ธานี เกษตรกรทำนามีรายได้ต่ำและมักเป็นเกษตรกรยากจน อย่างไรก็ตาม การปลูกข้าวก็มีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของคนใต้ ได้แก่ การปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง เช่นข้าวโอเฉียง ข้าวเล็บนก ข้าวเหนียวคอดำ และมีการใช้กระในการเก็บเกี่ยวข้าวเป็นรวงแล้วมัดเป็นกำที่เรียกว่าเรียง สภาพภูมิประเทศที่มีนาข้าวและต้นตาลตะโนด จัดเป็นภูมิโนดที่สำคัญของบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ระโนด ปากพนัง และสุราษฎร์ธานี ซึ่งเป็นสภาพชีวิตที่เรียบง่ายของชนบทและสะท้อนให้เห็นถึงการเกี่ยวกลั่นระหว่างพืชทั้งสองชนิด แต่ปัจจุบันพื้นที่เหล่านี้กำลังหดหายไปเนื่องจากการเปลี่ยนที่นาไปเป็นนาทุ่งกุลาดำ และจากการละทิ้งที่นาไปทำงานนอกภาคการเกษตร นอกจากนี้ที่นาในบางพื้นที่ก็ถูกปรับเปลี่ยนไปเป็นระบบไร่นาสวนผสม เพื่อสร้างความหลากหลายและรายได้แก่เกษตรกรมากกว่าการทำนาเพียงอย่างเดียว วัฒนธรรมและวิถีชีวิตแบบอดีตของชาวนาในภาคใต้กำลังถูกปรับเปลี่ยนไปด้วยเหตุผลต่าง ๆ (Sopanodorn, P. Kamnanrat, A. WannaChit,W. 2002 : 3-5)

องค์กรชุมชน คือ การรวมตัวกันของคนในชุมชนที่ต่างคนต่างอยู่แต่มารวมกันบนฐานปัญหาาร่วมกัน ก่อเกิดการค้นหาคิดค้นวิธีการในการแก้ไขและจัดการ โดยในการรวมตัวกันนั้นต้องมีกระบวนการจัดการให้ผู้คน หรือสมาชิกนั้นๆ อยู่ร่วมกันได้อย่างเท่าเทียม และมีส่วนร่วม เกิดความตระหนักร่วมยึดเหนี่ยวร่วมและรู้สึกเป็น ครอบครัวเดียวกัน เพื่อให้การแก้ไขปัญหาต่างๆ ดำเนินไปได้อย่างลุล่วง ซึ่งมีบทบาทหน้าที่ มุ่งเน้นให้เกิด กระบวนการจัดการตนเองโดยเป็นความต้องการของชุมชน ที่ต้องการจัดการตนเองให้สัมพันธ์วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะพื้นที่ ดังนั้นในการแก้ไขปัญหาและการจัดการจึงต้องเกิดจากฐานชุมชน ไม่ได้เกิดจากกลไกของรัฐมาทำให้การจัดการใด ๆ ที่เกี่ยวพันกับชีวิตจึงต้องมีชุมชนเป็นแกนหลัก มีชาวบ้านเป็นตัวจักร สำคัญในการพัฒนาท้องถิ่น (Community Organizations Development Institute.2007: 2)

จากสภาพการเปลี่ยนแปลงของการใช้พื้นที่ทางการเกษตรดังกล่าวเป็นสิ่งที่น่าวิตกและ พึงระวังอย่างยิ่งเพราะกระแสสังคมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีผลกระทบอย่างมากต่อคนในชุมชน (Meebua,S. Uejitmet, W. Subsin,W. 2560: 130)และเป็นเรื่องใหญ่ที่อาจจะส่งผลกระทบต่อบุคคล ต่อ ชุมชน สังคมอย่างยิ่งในอนาคตอันใกล้นี้ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ทุกฝ่ายจะต้องให้ความสำคัญ องค์กรชุมชน เป็นภาคี หนึ่งที่มีหน้าที่ในการจัดการ ซึ่งจะเป็นกลไกหลักในการทำงานและการจัดการ ทั้งนี้เพราะชุมชนเป็นเจ้าของ ปัญหาและรู้ความต้องการของตนเอง และมีพลังอย่างหลากหลาย

คณะผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวกับการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรของ องค์กรชุมชนท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ขบวนการองค์กรชุมชนกับการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรของจังหวัดพัทลุง โดยยกตัวอย่าง การจัดการพื้นที่ทางการเกษตรโดยขบวนการองค์กรชุมชน ตำบลควนมะพร้าว อำเภอเมือง จังหวัด พัทลุงเพื่อเป็นการหาวิธีและกระบวนการในการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างเหมาะสม ยั่งยืนต่อไป และสามารถนำมาพัฒนาเป็นรูปแบบการจัดการด้านพื้นที่ทางการเกษตรตัวอย่างให้กับพื้นที่อื่น ๆ ได้ในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ในการทำวิจัยเรื่องนี้คณะผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ของการวิจัยไว้ดังนี้

1. เพื่อศึกษาภาพรวมการใช้ขบวนการองค์กรชุมชนเป็นเครื่องมือในการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรของ จังหวัดพัทลุง
2. เพื่อศึกษารูปแบบการบริหารจัดการพื้นที่ทางการเกษตรของขบวนการองค์กรชุมชนในจังหวัดพัทลุง
3. เพื่อใช้เป็นต้นแบบการบริหารจัดการพื้นที่ทางการเกษตรที่สมดุล ยั่งยืนให้กับชุมชนอื่น

วิธีการดำเนินงานวิจัย

การวิจัยเรื่อง ขบวนการองค์กรชุมชนกับการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรในภาคใต้ ภายใต้ชุดโครงการการ สร้างความมั่นคงด้านอาหาร และการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรอย่างสมดุลยั่งยืน นั้น คณะผู้วิจัยได้หารือทีม วิจัย โดยให้ความสำคัญกับบริบทพื้นที่ที่มีผลต่อการเข้าถึงข้อมูลที่ต้องการจากภาคสนาม (Leedy,P and Ormrod, J. 2015 :93-97) โดยเลือก กรณีศึกษา ภาพรวมของขบวนการองค์กรชุมชนกับการจัดการพื้นที่ทางการ เกษตรของจังหวัดพัทลุงโดยยกตัวอย่าง การจัดการพื้นที่ทางการเกษตรโดยขบวนการองค์กรชุมชน ตำบลควน มะพร้าว อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง คณะผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

การศึกษาจากเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาจากเอกสารทางวิชาการ ผลงานวิจัย บทความ วิทยานิพนธ์ และเอกสารหลักฐานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาเพิ่มเติมในกรอบคิดทฤษฎี ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของงานวิจัยนี้

การศึกษาข้อมูลภาคสนาม (Field Research) เป็นประเด็นหลักของการวิจัย ด้วยการเก็บข้อมูลจาก ปรากฏการณ์และข้อมูลจากบุคคลในพื้นที่ (Lertgrai, P. & Nilakan, L.2016 : 3) ขบวนการองค์กรชุมชนกับการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรในภาคใต้ ภายใต้ชุดโครงการการสร้างความมั่นคงด้านอาหาร และการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรอย่างสมดุลยั่งยืนนั้น คณะผู้วิจัยได้เลือกกรณีศึกษาภาพรวมของขบวนการองค์กรชุมชนกับการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรของจังหวัดพัทลุงโดยยกตัวอย่างการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรโดยขบวนการองค์กรชุมชน ตำบลควนมะพร้าว อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง โดยการรวบรวมทัศนะของกลุ่มประชากร กลุ่มขบวนการองค์กรชุมชน ภาคการเกษตร รวมถึงบุคคลที่เกี่ยวข้องอื่นๆ เช่น เจ้าหน้าที่ของรัฐ นักวิชาการ นักการเมืองท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน และประชาชนที่เกี่ยวข้องในเขตพื้นที่ จังหวัดพัทลุง และในเขตพื้นที่ตำบลควนมะพร้าว อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง โดยใช้กระบวนการในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

การสัมภาษณ์ (Interview) ใช้องค์กรชุมชนกลุ่มตัวอย่างที่เกี่ยวข้องในเขตจังหวัดนครศรีธรรมราช พัทลุง และสุราษฎร์ธานี และประชาชนซึ่งเป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งโดยตรงและโดยอ้อม โดยใช้แนวคำถาม (Structured Interview) แบบกว้างๆตามกรอบคิดและวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) และจัดสนทนากลุ่มตัวแทนจากภาคส่วนต่างๆ (Focus Group) และทำการวิเคราะห์ ตรวจสอบข้อมูล ด้วยการจัดเวทีประชาคม เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลในเชิงลึกและมีความชัดเจนตามวัตถุประสงค์ที่ได้วางไว้

กระบวนการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation Process) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความสมบูรณ์แบบมากยิ่งขึ้น การที่นักวิจัยลงพื้นที่สัมผัสบรรยากาศในเหตุการณ์จริง อยู่ในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่จริง จะได้ข้อมูลที่ชัดเจนและน่าเชื่อถือ (Symon,G and Cassell,C. 2012 : 276-277) ทีมผู้ศึกษาได้ลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อเข้าร่วมกิจกรรมบางอย่างของชุมชน เช่น การประชุมของคณะกรรมการกลุ่มองค์กรชุมชน ภาคการเกษตรในตำบลและกระบวนการขับเคลื่อนกิจกรรมของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ขบวนการองค์กรชุมชนกับการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรในภาคใต้ ภายใต้ชุดโครงการการสร้างความมั่นคงด้านอาหาร และการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรอย่างสมดุลยั่งยืน นั้น คณะผู้วิจัยได้เลือกกรณีศึกษา ภาพรวมของขบวนการองค์กรชุมชนกับการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรของจังหวัดพัทลุงโดยยกตัวอย่างการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรโดยขบวนการองค์กรชุมชน ตำบลควนมะพร้าว อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุงผลการศึกษาพบว่า ภาพรวมการใช้ขบวนการองค์กรชุมชนเป็นเครื่องมือในการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรของจังหวัดพัทลุง

การศึกษาวิจัย ขบวนการองค์กรชุมชนกับการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรในภาคใต้ กรณีศึกษา ภาพรวมของ ขบวนการองค์กรชุมชนกับการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรของจังหวัดพัทลุงเมื่อพิจารณาพบว่าการใช้ขบวนการ องค์กรชุมชนเป็นเครื่องมือสำคัญในการขับเคลื่อนงานการดำเนินงานของกลุ่ม องค์กรให้ก้าวหน้า (Lertgrai, P. Muenhat, S. Nilkarn, L. 2017 : 174) การจัดการพื้นที่ทางการเกษตรของพื้นที่จังหวัดพัทลุงมีมิติหลากหลาย ในด้านกิจกรรมการขับเคลื่อนระบบเกษตรกรรมของจังหวัด ผ่านกลุ่ม เครือข่ายขบวนการองค์กรชุมชน ที่กระจาย อยู่ตามพื้นที่ของจังหวัด ในระดับหมู่บ้าน ตำบลและอำเภอ

เมื่อพิจารณากระบวนการดังกล่าวตามหลักของการมีส่วนร่วมพบว่าจังหวัดพัทลุงมีการสร้างกลไกภาค เกษตรกร โดยมีขบวนการองค์กรชุมชนเป็นเครื่องมือสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมภาคการเกษตรแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้เกิดความเป็นเจ้าของ เกิดความรัก ความผูกพัน ในกิจการภาคการเกษตรของตนเอง ซึ่งทำให้ภาค เกษตรกรได้ตระหนัก ถึงสภาพปัญหา เข้าใจสภาพปัญหา และสามารถปรับปรุงแก้ไขได้ โดยประสบการณ์ของ ตนเอง ผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ของภาคเกษตรกรในแต่ละระดับ

และเมื่อพิจารณากลไกดังกล่าว ตามหลักการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงพบว่า เกิดความเชื่อมโยงเกื้อกูลกัน ของขบวนการองค์กรชุมชนในแต่ละระดับ ผ่านระบบกิจกรรมภาคเกษตร ที่มุ่งให้เกิดความพอเพียงของตนเองใน ระดับปัจเจกหรือครอบครัว เป็นเบื้องต้น ก่อนจะกระจายภาคการผลิตของตนเองเพื่อความพอเพียงระดับชุมชน จังหวัด และระดับประเทศ ผลที่เกิดขึ้นจาก ลักษณะ รูปแบบการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรของขบวนการ องค์กรชุมชนจังหวัดพัทลุง

การศึกษาวิจัย ขบวนการองค์กรชุมชนกับการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรในภาคใต้ กรณีศึกษา ลักษณะ รูปแบบการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรของขบวนการองค์กรชุมชนจังหวัดพัทลุงเมื่อพิจารณาพบว่า มีลักษณะ รูปแบบ การจัดการพื้นที่ทางการเกษตรของขบวนการองค์กรชุมชนจังหวัดพัทลุงในลักษณะการแบ่งโซนพื้นที่ มี 3 ลักษณะ หรือ 3 โซนด้วยกันคือ

โซนภูเขาพื้นที่ราบสูงหรือเรียกว่า “โซนป่า” เนื่องจากพื้นที่บริเวณเทือกเขาบรรทัดมีพื้นที่ป่าดั้งเดิมมาก เกษตรกรส่วนใหญ่ใช้พื้นที่ประกอบอาชีพทำสวนยางพารา ทำสวนผลไม้และพืชไร่

โซนนา ซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่ใช้พื้นที่ ประกอบอาชีพทำนา ทั้งนาปีและนาปรัง

โซนทะเล พื้นที่ด้านตะวันออกสุดของจังหวัดพัทลุงติดกับทะเลสาบสงขลา ซึ่งเหมาะกับอาชีพประมง การ เลี้ยงปลาในกระชัง จึงทำให้จังหวัดพัทลุงอุดมไปด้วยพืช ผัก ผลไม้ต่างๆ ตามแต่ละช่วงของฤดูกาล แม้กระทั่งปศุ สัตว์และอาหารจากทะเลสาบสงขลาเมื่อพิจารณาตามลักษณะของการจัดการพื้นที่แบบมีส่วนร่วม พบว่า จังหวัด พัทลุงได้ขับเคลื่อนกิจกรรมภาคการเกษตรของจังหวัด โดยใช้ขบวนการองค์กรชุมชน ในรูปแบบของการรวมกลุ่ม และเครือข่าย เป็นเครื่องมือสำคัญในการเข้ามามีส่วนร่วม การดำเนินกิจกรรมภาคการเกษตร ไม่ว่าจะเป็มิติ ของการจัดการพื้นที่ภาคการเกษตร มิติของการทำภาคการเกษตร และมิติของการยกระดับไปสู่การเป็น ผู้ประกอบการด้านการเกษตร โดยหน่วยงาน ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรมหาชน ได้ออกแบบแนวทางการให้ การสนับสนุนงบประมาณในลักษณะของการรวมกลุ่มกันของประชาชน จนทำให้เกิดกลุ่มองค์กรชุมชน ที่มี ลักษณะความหลากหลายมากขึ้นในปัจจุบัน และเกิดการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย ขบวนการองค์กรชุมชน ซึ่ง นำไปสู่กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ร่วมกันอย่างสำคัญของคนในชุมชนท้องถิ่น

ผลจากกระบวนการดังกล่าวยังพบอีกว่า ขบวนการองค์กรชุมชนหลายพื้นที่ นอกจากจะมีบทบาทสำคัญในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ทางการเกษตร และดำเนินกิจกรรมภาคการเกษตรแล้ว กำลังมีแนวโน้มที่จะก้าวไปสู่การเป็น “ผู้ประกอบการชุมชน” โดยการนำเอาทุนภาคเกษตรของตนเอง มาสร้างเป็นมูลค่าเพิ่ม ในลักษณะของวิสาหกิจชุมชน ซึ่งคาดว่า ในอนาคต จากการที่ผลผลิตของตนเองมีราคาไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับภาวะของตลาด ขบวนการองค์กรชุมชน ในฐานะผู้ประกอบการ จะยกระดับไปสู่การเป็นผู้กำหนดราคาทางการตลาด ภาพรวมการใช้ขบวนการองค์กรชุมชนเป็นเครื่องมือในการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรของตำบลควนมะพร้าว

การศึกษาวิจัย ขบวนการองค์กรชุมชนกับการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรในภาคใต้ กรณีศึกษา ภาพรวมของขบวนการองค์กรชุมชนกับการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรของตำบลควนมะพร้าว เมื่อพิจารณาตามหลักการของปรัชญาแห่งความพอเพียง และความยั่งยืน พบว่า การใช้ขบวนการองค์กรชุมชนเป็นเครื่องมือสำคัญในการขับเคลื่อนงานทางการเกษตรของพื้นที่ตำบลควนมะพร้าว ซึ่งจัดอยู่ในประเภทพื้นที่ “โซนนา” ของจังหวัดพัทลุง มีพื้นที่การเกษตรกรรมทั้งหมด 22,518 ไร่ พื้นที่นาข้าว 17,095 ไร่ พืชเศรษฐกิจที่สำคัญ คือ ข้าว พืชไร่ และไม้ผล ตามลำดับ ซึ่งจะพบเห็นเกษตรกรใช้พื้นที่ทางการเกษตร ในลักษณะควบคู่ หรือมีลักษณะผสมผสานไป ใน 2 รูปแบบใหญ่ๆ คือรูปแบบการปลูกพืชผสมผสานกันไป เช่น การปลูกยางกับการปลูกปาล์ม น้ำมัน รอบบริเวณนาข้าว เป็นต้นและรูปแบบการปลูกพืชทางการเกษตร ควบคู่กับการเลี้ยงปศุสัตว์ เช่น โคสุกร เป็ด ไก่ เป็นต้น และสำหรับการประมงนั้นพบว่าจะเป็นการทำกันนอกบ่อเพาะเลี้ยงและตามแหล่งน้ำในพื้นที่ตำบลควนมะพร้าวยังมีแหล่งน้ำที่สร้างขึ้นเพื่อสนับสนุนการใช้ประโยชน์เพื่อภาคการเกษตรและภาคครัวเรือน ทั้งรูปแบบคลองชลประทาน เขื่อนส่งน้ำ ฝายกั้นน้ำ บ่อน้ำบาดาล ระบบประปาหมู่บ้าน เป็นต้น และเมื่อพิจารณาตามหลักการมีส่วนร่วม ยังพบอีกว่า พื้นที่ตำบลควนมะพร้าว มีกลุ่มขบวนการองค์กรชุมชนเป็นจำนวนมาก ซึ่งกระจายตามหมู่บ้านต่างๆ ทั่วตำบลในพื้นที่ 16 หมู่บ้านของตำบลควนมะพร้าว

เมื่อพิจารณา การเกิดขึ้นของกระบวนการกลุ่ม องค์กรชุมชน ในพื้นที่ตำบลควนมะพร้าวพบว่า มีการใช้กิจกรรมภาคการเกษตร และกิจกรรมอื่นๆ อย่างหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นขั้นตอนการดำเนินงาน กระบวนการผลิต การจำหน่าย เป็นต้น เป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยง ร้อยรัด ให้เกิดเป็นกลุ่มขบวนการองค์กรชุมชนในระดับหมู่บ้าน และระดับตำบลเต็มพื้นที่ตำบลควนมะพร้าว จนเป็นกลไกขบวนการองค์กรชุมชนที่มีบทบาทสำคัญ ในการขับเคลื่อนกิจกรรมภาคการเกษตรของตำบล

ตารางแสดง : ภาพรวมการใช้พื้นที่เพื่อการเกษตรทางภาคใต้ของประเทศไทย

พื้นที่ภาคใต้ของประเทศไทยทั้งหมด ประมาณ 44.19 ล้านไร่		
ลำดับ	การใช้พื้นที่ทางการเกษตร	จำนวนล้าน/ไร่
1	ปลูกข้าว	3.161
2	ทำการเกษตรอื่นๆ	19.79

ที่มา : Southern Agricultural Extension Office 2008 : 2

แผนภูมิแสดง : การเรียนรู้เพื่อการปรับตัวของขบวนองค์กรชุมชน

ผลที่เกิดขึ้นจาก ลักษณะ รูปแบบการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรของขบวนองค์กรชุมชนตำบลควนมะพร้าว

การศึกษาวิจัย ขบวนองค์กรชุมชนกับการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรในภาคใต้ กรณีศึกษาผลที่เกิดขึ้นจาก ลักษณะ รูปแบบการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรของขบวนองค์กรชุมชนตำบลควนมะพร้าวเมื่อพิจารณาตามหลักการของปรัชญาแห่งความพอเพียง ความมั่นคงและความยั่งยืน พบว่า มีการใช้ขบวนองค์กรชุมชนเป็นเครื่องมือสำคัญในการขับเคลื่อนงานทางการเกษตรของพื้นที่ตำบลควนมะพร้าว ซึ่งจะพบเห็นเกษตรกรใช้พื้นที่ทางการเกษตร ในลักษณะควบคู่ หรือมีลักษณะผสมผสานไป ใน 2 รูปแบบใหญ่ๆ คือ

1) รูปแบบการปลูกพืชผสมผสานกันไป เช่น การปลูกยางกับการปลูกปาล์มน้ำมัน รอบบริเวณนาข้าว เป็นต้น

2) รูปแบบการปลูกพืชทางการเกษตร ควบคู่กับการเลี้ยงปศุสัตว์ เช่น โคสุกร เป็ด ไก่ เป็นต้น และสำหรับการประมงนั้นพบว่าจะเป็นการทำกันในบ่อเพาะเลี้ยงและตามแหล่งน้ำธรรมชาติ

นอกจากนี้เมื่อพิจารณาตามหลักของการมีส่วนร่วมยังพบอีกว่า ขบวนการองค์กรชุมชนตำบลควนมะพร้าว ทุกหมู่บ้านในพื้นที่ตำบลควนมะพร้าวนอกจากจะมีบทบาทสำคัญในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรและดำเนินกิจกรรมภาคการเกษตรแล้ว ยังมีบทบาทสำคัญในลักษณะของการทำงานเป็นกลุ่ม องค์กรชุมชนซึ่งมีลักษณะและรูปแบบในการขับเคลื่อนกิจกรรมอย่างหลากหลาย เชื่อมโยงเกื้อกูลกันเต็มพื้นที่ของตำบล ทั้งในกระบวนการผลิต การแปรรูปผลผลิต และการจำหน่าย

กระบวนการดังกล่าวนี้นับได้ว่า จะเป็นก้าวที่สำคัญของขบวนการองค์กรชุมชน ซึ่งมีแนวโน้มที่จะก้าวไปสู่การเป็น “ผู้ประกอบการชุมชน” เต็มพื้นที่ โดยการนำเอาทุนชุมชน ทุนภาคเกษตรของตนเองมาสร้างเป็นมูลค่าเพิ่มในลักษณะของวิสาหกิจชุมชน

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องขบวนการองค์กรชุมชนกับการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรในภาคใต้ ภายใต้ชุดโครงการสร้างความมั่นคงด้านอาหาร และการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรอย่างสมดุลยั่งยืนนั้น คณะผู้วิจัยได้เลือกกรณีศึกษา ภาพรวมของขบวนการองค์กรชุมชนกับการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรของจังหวัดพัทลุงโดยยกตัวอย่างการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรโดยขบวนการองค์กรชุมชน ตำบลควนมะพร้าว อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง ซึ่งกระบวนการศึกษาดังกล่าว ทำให้ค้นพบส่วนสำคัญของขบวนการองค์กรชุมชน 2 ด้านด้วยกันคือ

1.ด้านศักยภาพโดยรวมของขบวนการองค์กรชุมชนในการจัดการพื้นที่ทางการเกษตร รวมถึงกระบวนการจัดการทุนชุมชนโดยรวมที่มีศักยภาพ

2.ด้านสภาพปัญหาโดยรวมของขบวนการองค์กรชุมชนที่กำลังประสบ และมีแนวโน้มที่ปัญหาอาจจะเกิดขึ้นได้ต่อขบวนการองค์กรชุมชนในอนาคต เพราะฉะนั้นสภาพปัญหาดังกล่าวนี้ จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ขบวนการองค์กรชุมชนควรนำไปสู่การปรับปรุงแก้ไข และป้องกัน หรือองค์กรชุมชนต้องมีการเรียนรู้เพื่อการปรับตัว

นอกจากนั้นเมื่อพิจารณาตามหลักการของความมั่นคงและยั่งยืนยังพบอีกว่า อย่างน้อยมีปัจจัย 2 ประการที่นำไปสู่การเรียนรู้เพื่อการปรับตัวของขบวนการองค์กรชุมชนคือ ปัจจัยภายในของขบวนการองค์กรชุมชนซึ่งปัจจัยที่สามารถควบคุมได้ เช่น ด้านศักยภาพขีดความสามารถของผู้นำ ด้านศักยภาพในการบริหารจัดการทุนชุมชนทั้งมิติกิจกรรมและเชิงพื้นที่ ด้านการประสานงาน การต่อรองกับหน่วยงานภายนอก เป็นต้น และปัจจัยภายนอกที่มากกระทบต่อขบวนการองค์กรชุมชน ซึ่งปัจจัยดังกล่าวที่อยู่นอกเหนือการควบคุมหรือยากต่อการควบคุมของขบวนการองค์กรชุมชน เช่น ภาวะเศรษฐกิจโลก กระบวนการโลกาภิวัตน์ นโยบายรัฐและหน่วยงาน เป็นต้น

ข้อเสนอแนะจากการศึกษาวิจัย

จากการศึกษาวิจัย เรื่อง ขบวนการองค์กรชุมชนกับการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรในภาคใต้ ภายใต้ชุดโครงการสร้างความมั่นคงด้านอาหาร และการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรอย่างสมดุลยั่งยืนนั้น คณะผู้วิจัยได้เลือกกรณีศึกษา ภาพรวมของขบวนการองค์กรชุมชนกับการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรของจังหวัดพัทลุงโดยยกตัวอย่าง การจัดการพื้นที่ทางการเกษตรโดยขบวนการองค์กรชุมชน ตำบลควนมะพร้าว อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุงดังกล่าวข้างต้น มีข้อเสนอบางประการเพื่อเป็นแนวทางให้กับขบวนการองค์กรชุมชนพร้อมทั้งแนวทางในการศึกษาวิจัยต่อไป ดังนี้

ข้อเสนอแนะต่อภาคชุมชน

มีปัจจัยอย่างน้อย 2 ประการ ที่นำไปสู่การเรียนรู้เพื่อการปรับตัวของขบวนการองค์กรชุมชน คือ ปัจจัยภายในของขบวนการองค์กรชุมชน ซึ่งปัจจัยที่สามารถควบคุมได้ เช่น ด้านศักยภาพ ขีดความสามารถของผู้นำ ด้านศักยภาพในการบริหารจัดการทุนชุมชนทั้งมิติกิจกรรม และเชิงพื้นที่ ด้านการประสานงาน การต่อรองกับหน่วยงานภายนอก เป็นต้น และปัจจัยภายนอกที่มากกระทบต่อขบวนการองค์กรชุมชน ซึ่งปัจจัยดังกล่าวที่ว่านี้ อยู่เหนือการควบคุมหรือยากต่อการควบคุมของขบวนการองค์กรชุมชน เช่น ภาวะเศรษฐกิจโลก กระบวนการโลกาภิวัตน์ นโยบายรัฐและหน่วยงาน เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อเพิ่มศักยภาพ ขีดความสามารถของขบวนการองค์กรชุมชนให้มีความเข้มแข็ง และยั่งยืน

ข้อเสนอแนะต่อภาคพัฒนา

ขบวนการองค์กรชุมชน รู้สภาพปัญหาและความต้องการของพื้นที่ ดังนั้นการกำหนดยุทธศาสตร์ โครงการ แผนงาน กิจกรรมของหน่วยงานภาคพัฒนาเพื่อสร้างความเข้มแข็งและยั่งยืนของขบวนการองค์กรชุมชน ควรให้ขบวนการองค์กรชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกระดับ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

รัฐ ควรมีนโยบายในการใช้ขบวนการองค์กรชุมชนเป็นเครื่องมือ ในการขับเคลื่อนกิจกรรม งานพัฒนาประเทศที่ชัดเจนมากขึ้น ทั้งด้านการสนับสนุนทรัพยากรและองค์ความรู้ โดยผ่านช่องทางหรือกลไกของรัฐที่มีอยู่ ทั้งหน่วยงานระบบราชการ องค์กรมหาชน รวมถึงองค์กรอิสระ ที่เชื่อมั่นในศักยภาพและขีดความสามารถของขบวนการองค์กรชุมชน โดยลดเงื่อนไข กฎระเบียบข้อบังคับ ในการเข้าถึงแหล่งงบประมาณสนับสนุนและกระบวนการเบิกจ่าย

Reference

- Community Organizations Development Institute. (2007). *Community Organization Movement*. Bangkok: Ministry of Social Development And human security. (in Thai)
- Department of Agriculture of Phatthalung province (2011). *Report communities Enterprise of Phatthalung Province*. Department of Agriculture. Ministry of Agriculture and Cooperatives. (in Thai)
- Leedy, P and Ormrod, J. (2015). *Practical research planning and design*. New York: Pearson.
- Lertgrai, P. & Nilakan, L. (2016). Data collection in fieldwork of Community research. *Narkbhutparitat Journal. Review*, 8(2). Nakhon Si Thammarat: Nakhon Si Thammarat Rajabhat University. (in Thai)
- Lertgrai, P. Muenhat, S. Nilkarn, L. (2017). Development of theoretical learning organization. *Narkbhutparitat Journal Review*. Nakhon Si Thammarat Rajabhat University. 9 (1) (in Thai)
- Meebua, S. Uejitmet, W. Subsin, W. (2560). Changes in The Way of Life and The Impact of Tourism on The Local Way of Kiriwong Life. *NarkgbhutParitat Journal Review*, 9 (1). Nakhon Si Thammarat: Nakhon Si Thammarat Rajabhat University. (in Thai)
- Office of Agricultural Economics (2013), *Strategic Development Department. In the economic and social development plan*. National 11 years from 2012 to 2016

Revised January 2013. (in Thai)

Southern Agricultural Extension Office (2008). *Southern Agricultural Extension Office Songkhla Province Thailand*. (in Thai)

Sopanodorn, P.Kamnanrat,A. WannaChit,W. (2002). *The production plants in the South*. Songkhla : Prince Songkhla University Hadyai Campus. (In Thai)

Symon,G and Cassell, C. (2012). *Qualiy]tative organizational research coremethods and currentchallenges*.

ผู้เขียน

อาจารย์อุดมศักดิ์ เดโชชัย

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช
1 หมู่ที่ 4 ตำบลท่าจี้ อำเภอมะนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช 80280
e-mail : dibjang@gmail.com

อาจารย์ ดร.สุรินทร์ ทองทศ

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช
1 หมู่ที่ 4 ตำบลท่าจี้ อำเภอมะนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช 80280
e-mail : surin_tho@nstru.ac.th